

ARIF DİRLİK • Kriz, Kimlik ve Siyaset

İletişim Yayınları 1430 • Araştırma-İnceleme Dizisi 240

ISBN-13: 978-975-05-0717-5

© 2009 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2009, İstanbul

2. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Levent Cantek

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI cahilus

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Ekrem Buğra Büte

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3

Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ARIF DİRLİK

Kriz, Kimlik ve Siyaset

Küreselleşme Yazıları

ÇEVİREN *Sami Oğuz*

ARIF DIRLIK 1940 Mersin doğumlu. Robert Kolej'den, Elektrik Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. Daha sonra tarihçi olmaya karar vererek Rochester Üniversitesi'nden Tarih doktoraşı aldı (1973). 1971-2001 yılları arasında Duke Üniversitesi Tarih Bölümü'nde çalıştı. Daha sonra Oregon Üniversitesi'ne geçerek 2006 yılındaki emekliliğine kadar burada çalıştı. 20. yüzyıl Çin tarihi, küreselleşme ve postkolonyalizm hakkında uzman olarak gösterilen Dirlik, pek çok ülke ve üniversitede misafir öğretim üyesi olarak dersler vermeyi sürdürmektedir.

Başlıca eserleri: *The Origins of Chinese Communism* (New York: Oxford University Press, 1989); *Revolution and History: Origins of Marxist Historiography in China, 1919-1937*. (Berkeley: University of California Press, 1990); *Anarchism in the Chinese Revolution*, (Berkeley: University of California Press, 1991); *After the Revolution: Waking to Global Capitalism*, (Hanover, NH: Wesleyan University Press, 1994); *The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*, (Boulder: Westview Press, 1997); *Postmodernism and China*, (Duke University Press, 2000); *Marxism in the Chinese Revolution*, (Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2005); *Pedagogies of the Global: Knowledge in the Human Interest*, (Paradigm Press, 2006); *Global Modernity: Modernity in the Age of Global Capitalism* (Paradigm Press, 2007). Dirlik'in Türkçe'de de iki ayrı kitabı yayınlanmıştır: *Global Modernite ve Sosyalizm Üçüncü Dünya Hayaleti*, *Globalite ve Çin Halk Cumhuriyeti* (Veysel Batmaz ile birlikte, Salyangoz Yayınları, 2006, Çev.Veysel Batmaz); *Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi* (Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2008, Çev.Galip Doğduaslan).

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE DERLEMeye ÖNSÖZ.....	7
Küreselleşme ve Ulusal Kalkınma: Çin Devrimi Perspektifi.....	13
Tarihin Sonu ve Başlangıcı Olarak Küreselleşme: Yeni Bir Paradigmanın Çelişkili İçerimleri	47
Küresel Modernite mi?: Küresel Kapitalizm Çağında Modernite.....	89
İmparatorluk mu?: Küresel Kriz ve Sürekli Savaşın Oluşum Sürecinde Sömürgecilik, Kültür ve Sınıf Üzerine Bazı Düşünceler	115
Sömürgeciliği Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Postkolonyalizm ve Ulus.....	131
Sömürgecilik, Küreselleşme ve Kültür: 11 Eylül Üzerine Düşünceler	163
Yer-Temelli İmgelem: Küreselcilik ve Yer Politikası.....	177

Tarihi Geri Getirmek Diasporalar, Melezlikler, Yerler ve Tarihler	231
Edebiyat/Kimlik: Ulusaşırıcılık, Anlatı ve Temsil	273
Tarihin Sönümlenmesi mi?: Tarihsicilik, Postmodernizm ve Poskolonyalizmle Yüzleşmeler	307
Merkezsiz Tarih?: Avrupamerkezcilik Üzerine Düşünceler.....	333
Miras ve Proje Olarak Geçmiş: Yerli Tarihselciliğin Perspektifinden Postkolonyal Eleştiri	385
Küresellik Biçimleri ve Radikal Politika	421

TÜRKÇE DERLEMAYA ÖNSÖZ

Sonradan anlaşıldı ki, 20. yüzyılın son on yılı pekâlâ, tarih(çi)lerin uzam ve zamanın önemli yeniden yapılanmalarını belirlemek için kullandıkları “dönüm noktalarından” biri olarak nitelenebilir. 1990’larda gözlemcilere en çarpıcı gelen şey, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’daki komünist rejimlerin çöküşü idi. Bu çöküş, 1945’te İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesinden bu yana küresel siyaseti biçimlendiren Soğuk Savaş’ı bitirdi. Soğuk Savaş’ın sona ermesi önemliydi ama komünist rejimlerin çöküşü daha derin ve tarihsel olarak çok daha kapsamlı bir şeyin işaretiydi: kapitalizme inandırıcı bir alternatif olarak sosyalizmin sonu. Aslında, 90’lı yıllar ilerlerken, eski sosyalist rejimler, kapitalist modernizasyonun insanlığın önündeki tek açık yol olduğu iddiaları için en iyi gerekçeyi sağladılar, ama bunu eski devrimci geçmişlerini suçlarken olduğu gibi aceleyle yapmadılar. Bu dönüşümde en önde giden ise Çin Halk Cumhuriyeti idi. 1989 Tiananmen krizinin yıprattığı ÇHC, büyük bir hırsla küresel kapitalizmle bütünleşmeye (geri) döndü. Bu bütünleşmenin başarısı, devrimci sosyalizmden vazgeçme konusunda hâlâ sürüyor olabilecek herhangi bir şüpheyi –veya nostaljiyi– sona erdirdi.

Bu on yılın ve açılış yılı olan 1989’un önemi, “gerçekte varolan sosyalizmin” çöküşüyle sınırlı değil. Sosyalist alternati-

fin ortadan kalkması, 1950'lerden bu yana jeopolitik düşünceyi yönlendirmiş olan "Üç Dünya" teorisi içindeki dünyanın üçlü tasavvurunu da alakasız hale getirdi. Dünyanın üçe bölünmesine, zaten 1980'lerin başından bu yana kuzey-güney bölgelendirilmesi (mapping) ile meydan okunmuştu. "İkinci", yani sosyalist dünyanın çöküşü sadece "Üç Dünya"dan konuşmayı anlamsız hale getirmedi, ayrıca şimdiye kadar "Üçüncü Dünya" olarak görülen bölge için, sosyalizmi bir seçenek olarak ortadan kaldırdı. Üçüncü Dünya, sömürgeciliğin mirasından veya yeni sömürgeciliğin gerçeklerinden kaçma çabalarından, sosyalizme potansiyel aday ya da müttefik olan toplumların gevşek bir toplamından meydana gelir. 1990'lardan bu yana dünyanın Kuzey-Güney şeklindeki bölgelendirilmesi, daha önce sosyalizm ve kapitalizm güçleri arasındaki egemen çatışmadan dolayı tutarlılık kazanan "Üçüncü Dünya" teriminin kapsadığı toplumlardaki parçalanmayı gizlemede çok da başarılı değildir.

Uzun dönemli tarihsel bakış açısından daha da önemli olan şey, sosyalist rejimleri iktidara getiren devrimci sürecin gözden düşürülmesidir; bu devrimci süreç, sözkonusu rejimlerin gözden düşmesinden zarar görmüştür ve bu itibar kaybına genellikle, devrimleri eğer tarihin gerçek yolundan kötü değilse bile marjinal bir sapmaya indirgeyen, devrim öncesi gelenek ve pratiklerin restorasyonu eşlik eder. Bunun nihai kurbanı ise, iki yüzyıldır, toplumun rasyonel örgütlenme olasılığı üzerindeki ısrarı ile, eğer modernitenin değilse bile, modern siyasetin ayrılmaz bir parçası olan devrim düşüncesinin kendisidir. Devrimin değer kaybetmesinin bir anlamı vardır. Eğer devrimlere can veren hedefler, ütopyacı hayaller diye reddedildiyse, o zaman devrimler, savunucularının devrimlerin ilerlemenin itici güçleri olduğu iddialarının aksine, başarılı oldukları toplumlarda ilerlemeyi geri çeviren siyasi sapmalar ve zararlı şiddet kullanımlarından daha fazla bir anlama gelemezler. Devrimlerin reddi, sosyalist devrimlerin de ötesine geçerek, siyasi modernitenin paradigmatik başlatıcısı olan Fransız Devrimi'ne kadar uzatıldı. Fransız Devrimi 1989'daki 200. yıldönümünde, modernitede yanlış olan her şeyin nihai sembolü gibi gö-

rünüyordu. Devrimin nihai olarak terörizme indirgenmesi için başka bir on yıl geçmesi ve ABD'deki 11 Eylül 2001 olaylarını beklemek gerekecekti, ama devrimin terörizmle birleştirilmesi 1990'larda da zaten apaçıktı.

Bu dönüşümlerin riske soktuğu nihai şey, modernitenin kendisi ya da en azından Avromodernitenin ticaret, savaş ve sömürgecilik tarafından küreselleştirildiği modernite evresiydi. Son yirmi yıl içinde, modernite sıklıkla, yerlici (nativist) kültürel iddiaların şekillendirdiği alternatif ve farklı moderniteler iddiaları tarafından büyük çapta eğer parçalanmadıysa bile sorunlu hale getirildi. Avromodernitenin, daha önce devrimlere esin kaynağı olan ideolojiler de dahil evrenselci iddialarına, şimdi kültürel özgüllükler ve dikkate değer biçimde dinler olmak üzere geçmiş kültürel pratiklerin yeniden canlandırılması adına meydan okunuyor. Çağdaş küresel modernitenin, 1990'larda hayli açık olarak ortaya çıkan en derin ironilerinden birisi, sosyalizm ve Üçüncü Dünya'nın yokolmasına eşlik eden sermayenin küreselleşmesine, Avromodernitenin evrenselcilik argümanlarının reddinin ve (yerli toplum kapitalizmin kültürel güçlerine, özellikle de tüketim kültürüne maruz kalırken bile) yerlici kültürel canlanmanın eşlik etmesidir. Bu çelişkiler, 1990'larda ekonomi politiğin küreselleşmesinin ortasında "kültür çatışmalarının" ortaya çıkmasının ve bunların çektiği ilginin açıklanmasına yardımcı olur. Kendi çoklu yapısı içindeki küresel modernite, sermayenin küreselleşmesiyle, Avro-Amerikan sermayesinin küresel egemenliğine meydan okuyan yeni ekonomik ve siyasi güç merkezleri yarattığı için, homojenleştirici ve tahakkümcü (hegemonic) bir Avromodernitenin yerini alma süreci içindedir.

Yukarıdaki tartışmanın, daha şimdiden tarihsel dönüm noktalarının belirlenmesinin bir son değil, "dönüm noktası" teriminin ima ettiği sınırlı zamansallıkta içerilmesi mümkün olmayacak böyle anıtsal değişikliklerin ortaya attığı sorunların ciddi bir incelemesine girişmenin başlangıcı olduğunu açıkça ortaya koymuş olması gerekir. Aslında, "dönüm noktalarını" oluşturan olay ve gelişmelerin tarihsel köklerinin izini sürmek, insan (f)ak-

törünün oynadığı rolü uzun dönemli ve kökleri derindeki yapısal dinamiklerden ayırmak ve bunların ortaya çıkardığı sonuçları belirlemek, tarihsel araştırmanın büyük bölümünü oluşturur ve genellikle açık bir çözüme kavuşmadan süregelir. Tarihsel araştırmayı daha da zorlaştıran şey, şimdinin açıklanması için gerekli bir kaynak olan geçmişin kendisinin, şimdi ortaya çıkan sorunlar ve anlayışlar ışığında gözden geçirmeleri gerektirmesidir.

Bu sorunlardan bazıları, 1990'lardaki değişikliklerle ilişkili oldukları için, çoğunluğu o yıllarda yazılan bu derlemedeki yazılarda ele alındı. Yazılar kavramsal yazılardır, 1990'larda ortaya çıkan (veya popülerlik kazanan) anahtar kavramlarla yüzleşerek siyasi, ekonomik ve kültürel değişikliklerin ortaya koyduğu sorunları incelemektedir: postkolonyalizm, küreselleşme, uluslaşırıcılık, yerler ve elbette modernitenin yeniden değerlendirilmesi gibi anahtar kavramlar. Öte yandan, bu yazılar bir yandan da bu değişiklikleri (meydana – ç.n.) getiren insan faktörünü kabul etmek arzusundadırlar. Nihayetinde, sosyalist rejimler sadece öylesine çökmediler, çökertildiler. Sömürgecilik ortadan kalkmadı, sömürgeleştirilenlerin bazılarının ulusasını bir yönetici sınıfa kabul edilmeleri süreci içinde yeniden biçimlendirildi. Küreselleşme öylesine olmadı, aksine sermayenin operasyonlarının bilinçli olarak yeniden örgütlenmesini temsil etti. Kendi çıkarları ve ideolojileri olan Üçüncü Dünya entelektüelleri, 1960'ların ve 1970'lerin devrimci antisömürgeciliğinin yerini post-devrimci bir postkolonyalitenin almasında hayati bir rol oynadılar.

Öte yandan, her kuşağın dönüştürücü etkinlikleri bir sonraki kuşağın etkinliklerinin biçimlendirilmesinin yapısal bağlamını hazırladı. Post-devrimci türünden postkolonyal aydınlar 1990'larda aniden ortaya çıkmadılar, aksine o zamana kadar devrimci aydınların gölgede bıraktığı grupların önem kazanmasını temsil ettiler. Küreselleşme yeni sermaye merkezlerinin ortaya çıkışı tarafından dinamikleştirilirken, “yeni uluslararası işbölümünün ortaya çıkışı” ve 1980'lerdeki şirket yeneden yapılanmaları, ihracata dönük (sanayileşmenin) ithal ikamecinin yerini alması, bunların hepsi de küreselleşmenin işa-

reti idi; ve yeni-liberal sloganlar olarak benimsenmeden önce 1960'larda otoriter Doğu Asya rejimleri tarafından yürürlüğe konmuştu. Bu dönüşüm, en aşırı ithal-ikameci kalkınma (tipi – ç.n.) olan sosyalist rejimlerin giderek artan sürdürülemezliğini (unviability) ortaya çıkaracaktı. Elbette ki küreselleşmenin uzun dönemde kapitalizmin dinamiklerine içrek olduğu ve 1990'larda tanık olduğumuz şeyin özellikle yeni şeyler değil, kapitalizmi frenleyen uzamların ortadan kaldırılması (ki bunların yokolması küreyi sermayenin operasyonları için kullanılabilir hale getirdi) olduğu ileri sürülebilir. Bu, aynı şekilde, insanlığı ortaya çıkışından bu yana şekillendiren, şurada ya da burada özellikle ulus-devlet (rejimi – ç.n.) altında uzamsal tekeliler tarafından kesintiye uğratan ulusaşırıçılık (transnationalism), ya da daha doğru bir deyimle yerelaşırıçılık (translocalism) için de geçerlidir.

1990'ların dönüşümleri ve bu dönüşümlerin kültürel sonuçları da bizi moderniteyi yeniden düşünmeye zorladı. Yalnızca elli yıl kadar önce, Avromodernite amansız bir dönüştürücü güç olarak görülüyordu ve sosyoloji ders kitaplarında bu unvanla kutsanmıştı. Bu durum ortadan kalkmadı, ama bugün, çok değil on-yirmi yıl önce soyu tükenmeye mahkûm görünen kültürel geleneklerin yeniden doğuşunun güçlendirdiği alternatif modernite iddiaları tarafından kendisine meydan okunmaktadır. İslâm, Konfüçyüçülük, Hinduizm, yerel gelenekler, evangelist Hıristiyanlık, bunların hepsi yeniden siyasi ve kültürel güç kazandılar ve yalnızca AvroAmerikan olmayan dünyada değil, aynı zamanda Avromodernitenin özgün anayurtlarında da, bilim ve teknolojinin güçlerinin eşliğinde aklın kaçınılmaz küresel yürüyüşü iddialarını şüphe altına soktular. Modernite, sadece Jurgen Habermas'ın dediği gibi "bitmemiş bir proje" olarak ortada kalmadı, aynı zamanda artık tamamlanma ihtimali eskisinden çok daha azmış gibi görünüyor. Şu anda tanık olduğumuz şey, modernitenin kültürel olarak tanımlanmış birçok alanlara, düzeylere parçalanmasıdır.

Başka bir deyişle, küreselleşme sadece kapitalist modernizasyonun yarattığı sorunların çözümüne neden olmadı, aynı za-

manda, Soğuk Savaş'ın yerini çok sayıda bitimsiz sıcak savaşa bırakmasıyla, görünürde sürekli olan bir krize de yol açtı. Sosyalizmin geçen yüzyılda ortaya çıktığı haliyle bir alternatif olarak inandırıcılığını kaybetmesi de radikal bilinçte bir kriz yarattı. Buna rağmen, tanık olduğumuz şey, sosyalizmi çekici kılan toplumsal idealler ve pratiklerin ölümü değil, yeniden yapılmasıdır. Son birkaç onyılda inanırlılığını yitiren şey, 20. yüzyıldaki sosyalist devrimlerin mirası olan, yukarıdan aşağıya, her şeyin tek tip olduğu, devlet merkezli sosyalizmdir. Bunun yerine, toplumsal adalet ve demokrasi arayışları, son yıllarda aşağıdan yukarıya, toplumsal bağlam ve yerlerin farklılıklarına duyarlı, sadece derinleşen ekonomik siyasi sorunların harekete geçirmede, aynı zamanda çözümü, küresel ekonomi politik içindeki dönüşümlerin ortaya çıkardığı toplumsal ve siyasi değersizleşmelerin çözümünün temeli değilse bile ayrılmaz bir parçası olan, gelmekte olan çevre krizi tarafından da harekete geçirilen toplumsal hareketler şeklini aldı. Gündemde olan şey, kalkınma sorununun kendisidir. Önceki dönemin sosyalizmi kapitalizmin kalkınma vaadini paylaştı ve hâlâ paylaşıyor; küresel kapitalist ekonomide bir oyuncu haline gelirken bile açıkça sosyalist taahhütlerinden bahsetmeye devam eden Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkeler bunu ortaya koyuyor. Bugünün ihtiyaçlarına herhangi bir şekilde yanıt verme umudu olan sosyalizm iddiaları, 19. yüzyıl sosyalizminin kalkınmacı miraslarını yeniden gözden geçirmek ve geleceği kapitalizmden veya 20. yüzyılın "gerçekte varolan sosyalizm" ininkinden radikal olarak farklı biçimlerde yeniden tasavvur etmelidir. Bu, çağdaş ABD siyasetindeki paranoyak yerelcilikte ya da liberteryen anarşizmde olduğu gibi devlete herhangi bir rol vermeyi reddetmek anlamına gelmez, aksine daha önce sosyalizmde olduğundan daha güçlü bir yer bilincine sahip olma çağrısı demektir.

ARIF DİRLİK

22 Eylül 2009, Eugene, OR, ABD

Küreselleşme ve Ulusal Kalkınma: Çin Devrimi Perspektifi*

Burada, küreselleşme konusundaki tartışmaların birçoğunda atlanan bir konuyu ele alacağım. Küreselleşme koşullarında ulusal kalkınma sorunu. Küreselleşme ve ulusal kalkınma terimlerinin yan yana getirilmesi, çağdaş düşüncede derin bir çelişkiye, veya artık anlamlı olmayabilecek, ama hâlâ, onu geçmişe havale eden işbaşındaki güçleri rahatsız edecek kadar güçlü olan bir amaca duyulan nostaljik özleme işaret eder.

Küreselleşme savunularında şöyle bir varsayım sözkonusudur: kalkınma küreselleşmeyle gerçekleşebilir, bu da küreselleşmenin daha da artmasına katkıda bulunabilir. Kalkınmayla küreselleşme arasındaki ilişki bu şekilde devam eder. Bu varsayım küreseli, (ulusal olanın inkârı olarak) ulusala karşı koyma yönünde, tam da bu iddialarda rastlanan eğilimle çelişir. Her ne kadar sıfır-sonuçlu bir ilişkisi olmayabilirse de, küreselleşme ile ulusal kalkınma arasındaki ilişki yine de oldukça rahatsız edici bir ilişkidir. Özerklik ve egemenliğe bağlılık konusunda ısrarcılık olarak anlaşıldığında, ulusal (olan), en önemli ekonomi alanında olmak üzere, küreselleşmeyi engeller. Tıp-

(*) Bu makale, daha önce "Globalization and National Development," Manfred B. Stege (der.), *Rethinking Globalization* (Boulder, CO: Rowman and Littlefield) içinde, 153-164'te yayınlanmıştır.

küreselleşmenin ulusal olanı aşındırması ve aynı zamanda böyle bir özerklik ve egemenliği kendi öncülleri olarak alan bir kalkınma fikrini anlamsız hale getirmesi gibi. Başka bir deyişle, eğer küreselleşmeyi ciddiye alırsak, ulusal kalkınma fikrinin kendisi anlamsız hale gelir. Öte yandan, bir fikir olarak ulusal kalkınma, geçen yüzyılın büyük bölümünde olduğu gibi, ciddiye alınacaksa, o zaman küreselleşme, şimdiki geçmişin mirasından kurtarmak için ulusal olana ideolojik bir saldırıdan çok da farklı bir şey olarak görünmeyecektir. Aşağıda bu çelişkiyi ciddiye almayı, bunun kimi içerimlerini incelemeyi, geçmişle şimdi arasında sıkışıp kalmaktan veya geçmişin şimdi tarafından ideolojik olarak silinmesinden kaçınan çözümler üretmeyi öneriyorum. Bu çözümler, küreselleşmenin güçlerini, küresel olanın içinde yerelin merkezi önemini yoketmekten çok kabul eden yönlere sokma yollarını arayan çözümlerdir.

Ben burada daha çok küreselleşmedeki Üçüncü Dünya koşullarıyla ilgileniyorum. Üçüncü Dünya teriminin kendisi şimdi ile geçmiş arasındaki bir mesafeyi hatırlatır, ama hâlâ küresel güç ve eşitsizlikteki değişimlerin haritasını çıkarmanın uygun bir yolunu sağlayabilir. Üçüncü Dünya belki coğrafi ve kültürel bir harita üzerinde tanımlanabilecek bir birime işaret etmiyor olabilir, ama şunu söyleyebiliriz ki, daha 30-40 yıl önce, ulusal kalkınma sorunlarına, bir tür ulusal kurtuluşçu sosyalizmle özdeşleştirilebilir olan ortak bir Üçüncü Dünya yanıtı vardı.

Aşağıda bu ulusal kalkınma stratejilerini özetleyeceğim. Bu özetten hareketle, bazı etkili analizcilerin küreselleşme koşulları altında küresel ekonomi politiğin haritasının çıkarılmasının tanımlayıcı karakteristikleri olarak gördükleri şeylere geçeceğim. Ben büyük oranda, her iki bakımdan da paradigmatik bir örnek teşkil eden Çin deneyimine dayanıyorum; ilk olarak, kapitalizmin küreselleştirici güçlerine meydan okuyan devrimci bir tarımsal toplumun başta gelen örneği ve ikinci olarak, küresel kapitalizmle bütünleşme yoluyla sosyalizm-sonrası bir kalkınmanın, en azından şimdikiye kadar, başarılı bir örneği olarak.

Sonuç olarak, iki ekonomi politik ve kalkınma haritası (mapping) arasındaki farkın, politik sloganları bir yana bırakarak, ekonomik, toplumsal ve politik sorunları ele almayı amaçlayan her türlü somut ekonomi politik fikrinin kalkış noktası olması gerektiğini öne sürüyorum. Bu, sadece ekonominin teknik sorunlarına değil, aynı zamanda küresel ekonomi örgütlenmesi içindeki sınıf çıkarı ve iktidar sorunlarına da yakın ilgi gösterilmesini gerektirir.

Erken Çin Marksist düşüncesinde ulusal kalkınma ve toplumsal devrim

Bu bölümün başlığı olarak yaklaşık 30 yıl önce yayınladığım ilk makalenin başlığını kullandım.¹ Bunu, soruna koydukları teşhis konusunda farklılıklar olsa da 1920'lerde değişik çizgilerden Çin Marksistleri tarafından ifade edilen bir ulusal kalkınma idealini ikna edici bir şekilde ifade ettiği için yaptım. Benzer fikirler daha sonra Üçüncü Dünya kalkınma ideallerinin yanı sıra modernleşme söyleminin Bağımlılık Teorisi ve Dünya Sistemi çözümlemesi gibi alternatiflerinde Üçüncü Dünya'nın kalkınma konusundaki zorluklarını açıklama çabalarında da hayli hakim hale geldi.

Ulusal kalkınmanın sorunlarının teşhisindeki iç farklılıklarına rağmen, Çin Marksist çözümlemelerinin hepsi de aynı şekilde V. I. Lenin'in ("kapitalizmin en yüksek aşaması" olarak anlaşılan) emperyalizmin, sömürge ve yarı sömürge toplumlarında oynadığı çelişkili rolle ilgili çözümlemesinden ilham almıştı: yani, emperyalizm bu toplumlara kapitalizmin ilerici güçlerinin girmesini sağlarken, aynı zamanda da Avrupa ve Kuzey Amerika'daki gibi bir kapitalist gelişmenin gerçekleşmesine set çeken yapısal engeller yaratır.²

1 "National Development and Social Revolution in Chinese Marxist Thought," *China Quarterly*, no. 58 (Nisan-Haziran 1974): s. 286-309. Aşağıda ele aldığım Çin Marksist argümanları bu makalede çok ayrıntılı biçimde anlatılmıştır.

2 V. I. Lenin, *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism* (Pekin: Foreign Languages Press, 1969; ilk yayımı 1916). Aynı zamanda, *Lenin on National and Colonial Question* (Pekin: Foreign Languages Press, 1967) içindeki tartışmaya bakınız.

Bu engellerin iki önemli yönü vardı. Biri ekonomikti. Bu toplumlardaki kalkınma, iç talep ve ihtiyaçlara yanıt veren ulusal ekonominin mantığından kaynaklanmıyordu, aksine küreselleştirici bir kapitalist ekonominin mantığını izliyordu: Yani emperyalist güçlerin meta ve sermaye için pazar arayışları ve bu arayışta kendi aralarındaki rekabetin yarattığı çatışmaya dayanıyordu. Emperyalistler bu toplumların ulusal kalkınmalarına hiç ilgi göstermediği ya da çok az ilgi gösterdiği için, buralardaki kalkınma ulusal ekonomik bütünleşmeye ve nüfusun geçimlik ihtiyaçları dahil ulusal ekonominin değişik ihtiyaçlarına cevap vermiyordu; aksine ikili bir ekonominin değişik ihtiyaçlarına cevap veriyordu: Bir yanda küresel bir kapitalist ekonomiyle giderek daha da bütünleşen modern kapitalist sektör, öte yanda modern öncesi ekonomi pratiklerine saplanıp kalmış daha büyük bir sektör sözkonusuydu ve bu sektör, tıpkı bir bütün olarak ulusal ekonominin küresel kapitalizmin sömürü güçlerine bağımlı olması gibi, modern sektörün sömürü güçlerine bağlı idi. Çin ekonomisi örneğinde coğrafi olarak konuşursak, bu kıyı bölgelerinin ve Şanghay gibi çok az kıyı şehrinin dengesiz gelişmesi ve geniş iç bölgeler ve oralandaki nüfusun artan şekilde “azgelişmesi” anlamına geliyordu. Ekonomik bölünme, söylemeye gerek yok, siyasi düzeyde bütünleşme çabalarını da zayıflatıyordu.

Öteki boyut ise toplumsaldı; yeni bir sınıf yapısının yaratılması. Kapitalizm Çin’e dışarıdan girdiği için, doğmakta olan Çin burjuvazisinin kendisi de, çıkarlarıyla kendisini üreten yabancı güçlerle ittifaka girmiş ve bir bütün olarak ulusun çıkarlarına bağlılığı az olan yabancı bir üründü. Doğrudur, açıkça “komprador” bir burjuvazi ile emperyalizmin yapısal çerçevesi içinde bağımsızlık peşinde koşan “ulusal” bir burjuvazi arasında bazı farklılıklar vardı. Ama ulusal burjuvazi bile küresel kapitalizm güçleri ile ulusal ekonomiden daha yakından yapısal olarak bütünleşmişti ve bir şekilde, faaliyetleri nedeniyle, ekonominin neredeyse kaçınılmaz ikiye bölünmesinin derinleşmesine katkıda bulunmakla suçlanmıştı. Herhangi bir ulusal kalkınma umudunun, iktidarı ulusal bir ekonominin yara-

tılmasında çıkarı olan, en önemli temsilcileri işçi sınıfı ve köylülük olan toplumsal güçlere devredecek bir devrimi izlemek zorunda olmasının asıl nedeni bu idi. Nihai olarak, çok iyi farkında olduğumuz üzere bu, ulusal ekonominin etrafında sınırlar oluşturmak için siyasi araçları kullanabilecek bir özerk devletin ve ulusal ekonomik bütünleşmenin temelini, başka bir deyişle iç ihtiyaçlara cevap veren özerk bir ekonominin yaratılması anlamına geliyordu.

Ancak bu çözümleme, Çin Kültür Devrimi sırasında olduğu üzere, sadece özerklik talebine değil, aynı zamanda ekonomik otarşı talebine de yol açtı. Sonradan değerlendirildiğinde, böyle bir otarşinin sadece devlet kontrolünün kurumsallaştırılması ve zor yoluyla başarılabilmesi çok açıktır, ki bu da halkın ihtiyaçları ve arzularının yerine kalkınmada devletin çıkarlarının konmasının yolunu kolayca açmıştır. Belki de Çin gibi çok iyi yapılaşmış bir toplumda, birçok öteki Üçüncü Dünya toplumdandan daha az aşikâr olan ek bir zorluk daha vardır: Ekonomik kalkınmanın hedeflerinden birinin bizzat bütünleşmiş bir ulusal yapının yaratılması olması durumunda, ekonomik bütünlüğü korunması gereken bir ulusun zaten önceden var olduğu varsayımı.

Kültür Devrimi Çin devriminin (sadece komünist değil, milliyetçi devrim) tarihi kadar eskiye giden kaygılara bir yarıttı. Sonunda Komünist Parti'yi iktidara getiren tarım devrimi deneyimi de, en billur ifadelerini 1950'lerin Büyük İleri Atılım ve 1960'ların Kültür Devrimi'nde bulan devrim-sonrası kalkınma politikalarının izleyeceği yolun belirlenmesinde önemli bir güçtü. Bu iki hareket dinamik olarak birbirine bağlı ve kendi zamanlarında Üçüncü Dünya'nın gelişme ile yüzleşmesinin örnek teşkil edecek (paradigmatik) ifadelerini temsil ediyorlardı.

Kültür Devrimi Marksizm içinde, kültür ile yeni bir üretim ilişkisi ve bunun genişletilmesi olarak da siyaset ile üretim ilişkisi arasındaki ilişki konusunda yeni bir kavramlaştırmayı abartılı bir biçimde ortaya koydu. Marksizm, yeni bir üretim tarzı ile yeni bir kültür arasında bazı denklikler olacağını ön-

ceden varsayar, ama teoride yeni üretim tarzının yeni bir kültür üretip üretmeyeceği veya kültür alanında yeni üretim tarzının işleyişini kolaylaştırma konusunda bir özerklik olup olmadığı konusunda bir belirsizlik vardır. 1956'ya kadar oluşturulmuş olan yeni üretim ilişkilerinin kültürel sonuçlarından tatmin olmamış olan ve devrimi derinleştirmeye kararlı Komünist Parti içindeki (Mao Zedung liderliğindeki) radikallerin, kültürü bir sonraki devrimci etkinlik düzeyi olarak belirlemekten başka seçenekleri yoktu. Süreç içinde kültür düzeyine (Marksist anlamda) daha önce benzeri görülmemiş bir özerklik tanıyacaktı ve dolayısıyla kültür sosyalizme geçişin yüklerini taşımak durumunda kalacaktı. Bu bağlamda, kültüre tanınan bu özerkliğin Çin'in tarihsel mirasının mı, yani ideolojik mücadelenin merkezi rolü üstlendiği bir gerilla devriminin mirasının mı, yoksa aynı teori tarafından meşrulaştırılan bir sosyalist devrimin sonuçları ile yüz yüze gelen (başka bir deyişle toplumsal ilişkilerin maddi olarak dönüşümünün otomatik olarak yeni bir kültür yaratmada başarısız olması) teorinin mantığının mı ürünü olduğu çok farketmez. Sonuçlar çok açıktır: kültürel dönüşüm sosyalist dönüşümün bir fonksiyonu olmaktan çok, sosyalist bir toplumun yaratılmasında anahtar bir rol oynamak zorundadır. Kültürel olanın ekonomik olan veya toplumsal olan karşısındaki bu özerkliği 60'larda küresel olarak yaşanmakta olan değişiklikleri yansıttı. Bu değişiklikleri aşağıda ele alacağım. Burada şunu söylemekle yetineceğim: bu aynı zamanda üretim tarzında ekonomist ya da teknolojist olarak anlaşılmış mekanik dönüşümlerin aksine devrimin siyasi ve ideolojik yönlerinin önemini vurguladı. Bu da ister kapitalist ister sosyalist biçimlerde olsun modernizasyonun baştaki varsayımlarından ayrılan yeni hareket yönlerini gösterdi.

Kültür Devrimi'ni basitçe Marksizmden esinlenen devrimlerin tarihi ile ilişkisi içinde veya İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyolojisinin Birinci ve İkinci Dünya arasındaki savaş bakımından ele almak yetersizdir. Çünkü Kültür Devrimi'ne kendi somut tarihsel niteliklerini veren şey belki de, Komünist Parti'nin zaferinden sonra bile Çin toplumunun 20. yüzyıldaki

belirsiz statüsüdür. Bu toplum, sosyalist devriminin tarihi nedeniyle İkinci Dünya'ya ait bir toplum iken, aynı zamanda da Avro-Amerika'daki kapitalizm dünyası ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri bakımından Üçüncü Dünya'ya ait bir toplumdur. Kültür Devrimi'nin tarihsel olarak Üçüncü Dünya'nın sömürgelemeden kurtuluşuna denk düştüğünü ve 1970'lerin coğrafi esinli Maoçu Üç Dünya teorisi ortaya çıkana kadar Kültür Devrimi'nin hem AvroAmerikan kapitalizm dünyasına hem de Sovyet tarzı "sosyal emperyalizme" karşı ideolojik olarak sömürge dünyanın tarafında olduğunu hatırlamakta yarar var. Kırsal Üçüncü Dünya'nın metropolitan Birinci ve İkinci Dünya'ya karşı konmasının hem Kültür Devrimi sosyalizmi içindeki yeni ayrılmalar hem de Kültür Devrimi sosyalizminin devrimin izlekleri konusundaki ideolojik iddiaları için önemli olduğunu düşünüyorum.

Lin Biao'nun "Long Live the Victory of People's War" (Yaşasın Halk Savaşı'nın Zaferi) adlı yazısının, özellikle şimdiki zamanla anakronizmi nedeniyle Kültür Devrimi'nin en önemli belgelerinden biri olarak görülmesi gerekir. Çünkü bu yazı dünyanın her yerinde yeni doğmakta olan ulusların, sosyalizm ve endüstriyel kapitalizm dünyalarına karşı hem düşmanlık hem de arzularını kristalize etmesinin yanı sıra, Çinlilerin şimdiye kadar en başarılı olduğu ulusal kurtuluş mücadelesi ideolojisini yansıttı. Bunun, varsayılan teorik temeli olan sosyalizm veya devrim hakkında bir Marksist bakış açısına göre, ideolojik olarak meşrulaştırılabilir olup olmadığı fazla fark etmez; ama bu bakış açısının ilk olarak Komünist Enternasyonal'in 1920'deki ikinci kongresinde ortaya çıkan Üçüncü Dünyacı bir sosyalizmin mantiki sonuçlarına götürdüğü söylenebilir. Burada sözkonusu olan şey, Lin'in kırlardan şehirleri ele geçiren Çin devrimine ait bir paradigmayı evrensel olarak uygulamış olması ve bu devrimci deneyimin temel anlamını öne çıkarmasıdır: her durumda tarımsal toplumların dünyasının, sanayileşmiş toplumların dünyasına göre önceliği. Ne yazık ki, düşmanlık en anlamlı mesajı gölgeleyecektir: küresel sorunlara getirilecek herhangi bir çözüm tarımsal toplumların sorunlarının çö-

zümünü gerektirir. Tıpkı, özellikle Üçüncü Dünya ulusları olmak üzere, tek tek uluslardaki ekonomik sorunların çözümünün, çoğunluktaki köylü nüfusunun ekonomik sorunlarının çözümünü gerektirmesi gibi.³

Bu makalenin buradaki amacımız açısından önemi, sanayileşmiş ülkelere savaş açılması çağrısı yapması veya tarımsal toplumlara vurgu yapması değildir. Bu önem, çağrının kendisinin, Üçüncü Dünya ülkelerinde, sömürgeleikten kurtuluşa eşlik eden güçlenme hissini ifade etmesinden kaynaklanır. Aynı güçlenme hissi, ister kapitalist isterse Sovyet tipi sosyalist kalkınma stratejilerinde hakim olan kalkınma kavramlarından farklı kalkınma kavramlarının geliştirildiği sırada da görülür. Maoçu kalkınma paradigması, muhtemelen, yeni Ulusal Kurtuluş mücadeleleri, yeni elde ettikleri siyasi egemenliklerini ekonomik olarak güçlendirmenin yollarını aradıkları sırada öne çıkan alternatif kalkınma kavramlarının en güçlüsü idi. Bu paradigma a) kalkınma politikalarının, ulusal olarak tam bir kalkınmayı kalkış noktası olarak almalarını, b) bunun ancak kapitalist dünya-sisteminden “kopuş” ile gerçekleştirilebileceğini öneriyordu.

İlk önerme, Mao'nun “On the Ten Major Relationships” (“On Büyük İlişki Üzerine”) adlı 1956 tarihli klasik makalesinde açıkça dile getirilmişti. Bu makale “eşitsiz gelişme”nin ulusal olarak yarattığı çelişkilere dikkat edilmesi çağrısı yapar.⁴ İkinci önerme ise Kültür Devrimi yılları boyunca ulusal kendine-güven ve dış dünyaya maddi veya manevi bağlılıktan kaçınmaya vurgu yapılarak dile getirildi. İlk önermenin analitik varsayımından mantıki olarak şu sonuç çıkmaktadır: kapitalist

3 Lin Biao, “Long Live the Victory of People’s War!” Mao Tse-Tung ve Lin Biao: *Post Revolutionary Writings* (der.) By K. Fan (New York: Anchor Books, 1972) içinde, s. 357-412. Tarımsal toplumların manjinalleştiği ve yokolma yolunda göründükleri günümüzden bakıldığında makale saçma görünebilirse de önemi zamanında derhal anlaşılımtı. Lin’in iddialarının etkili bir ABD’li siyaset bilimci tarafından reddedilmesi için bkz. Chalmers Johnson, *Autopsy on People’s War* (Berkeley: University of California Press, 1972).

4 Mao Zedung, “On the Ten Major Relationships,” Mark Selden (der.) *The People’s Republic of China: A Documentary History of Revolutionary Change* (New York: Monthly Review Press, 1979) içinde, s. 314-322. Bu derleme burada tartışılan konularla ilgili en kapsamlı belgesel derleme niteliğindedir.

dünya sistemi ile ilişkiye girmek, kaçınılmaz olarak bu dünya sisteminin ekonomik taleplerinin ulusal bir ekonominin ihtiyaçlarının yerine geçmesine yol açar. Bu “Maocu” önermelerin Çin Devrimi’nde, Çin Marksistlerinin 1920’lerde kapitalist bir dünya ekonomisiyle ilişkiye girmenin ulusal bir ekonomi için sonuçlarına yoğun ilgi göstermelerinde, derin kökleri olduğunu vurgulamak gerekir. Bu önermeler 1960’larda yeniden dile getirildiklerinde, Üçüncü Dünya’nın gelişmesi ile ilgili düşüncelerde büyük bir etkiye sahip oldular. Seçkin gelişme ekonomisi Samir Amin’in çalışması bu etkinin bir örneği olarak görülebilir.⁵

Bu yeni kalkınma paradigmasının yapısal içerimleri kadar, ortaya koyduğu köklü soru(n)lar da önemliydi. Bu soru(n)ların, hem gelişmiş kapitalist ülkeler hem de sosyalist veya Üçüncü Dünya toplumlarındaki çağdaş kaygıları yankılayan derin toplumsal içerimleri vardı. Maocu kalkınma ideolojisinde merkezi bir yere sahip kendine-güven gibi bir slogan, sadece bağımlılıktan kaçınmayı içermiyordu, aynı zamanda halkın kalkınma sürecine aktif olarak katılmasını istiyordu. Bu sloganın toplumsal içerimleri de derindi. Daha önceki (kapitalist veya Sovyet-sosyalist) kalkınma kavramlaştırmalarında marjinalleştirilmelerinin aksine, kendine-güven, “halkı” kalkınmanın hem harekete geçirici gücü hem de sonucu olarak görüyordu. Bu şekilde anlaşılan ve artık uzmanların eline bırakılmayacak olan kalkınma, “halkı” kalkınma sürecinin merkezi sahnesine taşıyordu. Böyle bir sürecin işlemesi için, toplumsal hedeflere ulaşılabilmesi için işbirliği ve günlük müzakerelerin yaşamsal olması nedeniyle, kolektif değerleri bireysel değerlerin üstüne koymak da zorunluydı.

5 Amin’in birçok çalışması arasında en kapsamlı olanı belki de *Delinking* adlı çalışmasıdır. Elbette Amin bu alanda tek değildir. Çin Devrimi örneği ve Mao-cu kalkınma politikası Immanuel Wallerstein ve onunla birlikte “dünya-sistemi çözümlemesini” destekleyen önemli düşünürler üzerinde de etkili oldu. Mao-cu kalkınma modelinin kaygıları bakımından, modernleşme “teorisi”nden duyulan çağdaş hoşnutsuzluğu yansıttığı belirtmemiz gerekir. Bu hoşnutsuzluk tamamen olmasa da asıl olarak dünya-sistemi analizi ve Latin Amerika’dan kaynaklanan “bağımlılık teorisi”nde ifade edilmiştir. Başka bir deyişle, Maocu paradigma modernleşme teorisine alternatifler arama yönündeki küresel çabının bir parçasıydı.

Siyasi olarak, bu süreç kolektif karar alma sürecine günlük bazda katılımı gerektirdi ve bu toplumsal yaşama kitle tabanının demokratik katılımı konusunda benzeri görülmemiş potansiyeller yarattı. Çalışan nüfus, yani halkın çoğunluğu, aynı zamanda kendi üretken yaşamının yönetiminden de sorumlu olacaktı. En temel düzeyde, kendine-güven konusundaki ısrar insanların öznelliklerinin ve öznelliklerini toplumsal amaçlara göre idare edebilme yeteneklerinin kabulü üzerine temellendiriliyordu.

Kendine-güven'in bir koşulu olarak "siyasetin kumandaya geçmesi", idealist okunması içinde, kamusal değerlerin bireysel değerlere önceliğini içeriyordu. Kamusal olanın bireysel olana bu mutlak üstünlüğünü hayata geçirebilecek olan birey tipi, açıkça içsel olarak, bireyciliği yaratan toplumsal ayrımların gücünü –ister sınıf ister cinsiyet ayrımları, işbölümü, uzman ve uzman olmayan hiyerarşileri ve en temel düzeyde kafa ve kol emeği ayrımını– yenmiş biriydi. Böyle bireyler yaratmak uygun toplumsal düzenleri gerektirir, ama aynı zamanda toplumsal ve kültürel dönüşüm arasındaki diyalektik (etkileşim – ç.n.) nedeniyle, kültürel olarak kendini dönüştürmek için bireysel çabayı da gerektirir. Bu halkın refahını artıracak ve kolektif kurumlara bağlılıklarını mümkün kılacak toplumsal kurumlar gerektirir; ama aynı zamanda, böyle kurumların avantajlarından yararlanmak yerine, kendilerini bu kurumların vaatlerini yerine getirmeye adayacak bireyler de gerektirir.

Bu noktada, Maocu kurumsal görüşün ekonomik etkinlik perspektifinden çok fazla eleştirilmiş ama toplumsal ve siyasi örgütlenme açısından sonuçları bakımından oldukça önemli bir yönüne dikkat çekmek isterim. Bu, tarım ve sanayiye bütünleştirmenin gereğine olan inançtır. Bu bütünleştirme, modern toplumları karakterize eder görünen tarım ve sanayi veya kırsal ve kentli toplumlar arasındaki yapısal ayrımı çözmek için gereklidir. Bu 1958'deki felaketle sonuçlanan İleri Büyük Adım'ın kurumsal yeniliklerinden biriydi, ama Maocu kalkınma düşüncesinin diğer yönleri gibi kökenleri Çin Devrimi'nin tarihinde yatıyordu. Komünistler, kendi kendileri için üretim yapmak-

tan başka çareleri olmadığı devrimci Yan'an yıllarının zorunlulukları sonucunda böyle bir bütünleşme gerçekleştirmeye çalışıyorlardı, ama fikir aşlında Çin radikalizminde ilk olarak 20. yüzyılın ilk on yılındaki anarşist yazılarda ortaya çıkmıştı (ve Peter Kropotkin'in yazılarından esinlenmişti). Anarşist yazında, kendine-yeterli yerel cemaatler yaratmak için sanayi ve tarımı bütünleştirme fikrinin, kafa ve kol emeğini birleştirmiş ve böylece işbölümünden doğan sınıf ayrımlarının üstesinden gelmiş mükemmel bireyler yaratma şeklinde paralel bir fikir bulduğunu önemle belirtmek gerekir. Söylemeye bile gerek yok ki, milliyetçilikten uzaklaşan anarşistler için asıl hedef, cemaati yeniden olumlayarak, modern sanayi toplumunun yabancılaşmasından kaçınabilmektir. Bu anarşist idealler, Maocu kalkınma ideolojisi tarafından devralınırken, aynı zamanda ulusal özerklik ve kalkınma stratejilerine de bağlandılar.⁶

Bununla birlikte, anarşistlerin ulus ve cemaati yan yana koyması, bize Maocu toplum kavramlaştırmaları ve bunların içerdiği çelişkiler hakkında bir şeyler söyleyebilir. Kendine güven, ki bu kurumsal yenilikler onun birer ifadesi olarak görülebilir, çok katmanlı bir fikirdir. Bu fikir sadece kendine-güvenle kazanılmış bir ulusal özerkliği değil, aynı zamanda yerel düzeylere kadar toplumun bütün düzeylerinde özerkliği amaçlar (bu "görelî avantaj"a önem veren ekonomist bir bakış açısından rahatsız edici bir şeydir). Bu nedenle yerel topluluklar, dışarıya dayanmadan kendi kendilerine yeterli olmayı sağlamak zorundaydılar. Bunun simgesi, Kültür Devrimi yıllarında Shanxi'deki Dazhai Tugayı'nın başarılarıdır. Burada yine özerk topluluklar vizyonu ile kaynakları kendi siyasi, toplumsal ve ulusal yarar anlayışına göre kullanma gücüne sahip hiyerarşik bir Parti bürokrasisinin varlığı arasındaki çelişki vardır. Ama ayrım önemlidir. Kendine güven sadece ulusal ekonomik özerkliğin bir aracı değil, aynı zamanda topluluk inşasının da bir aracıdır. Bu

6 Anarşistlerin yerel toplum konusundaki tartışmaları için bkz. Arif Dirlük, *Anarchism in the Chinese Revolution* (Berkeley, CA: University of California Press, 1991) ve Ming K. Chan ve Arif Dirlük, *Schools Into Fields and Factories: Anarchists. The Guomindang, and the National Labour University in Shanghai, 1927-1932* (Durham, NC: Duke University Press, 1991).

fikrin ütopyacı arzuları, başka türlü Çin milliyetçiliğinin hedeflerini paylaşmayan kimseleri bile kendine çekebilirdi.

Bütün bu vaatlerin, özellikle de eşitsiz güç koşullarında, olumsuz yönleri de vardı ve Kültür Devrimi, sonuçta, bu eşitsiz güç koşullarını ortadan kaldırmak yerine daha da ağırlaştıracaktı. Ama ben bu Maocu fikirlerin küresel olarak çekiciliği ile ilgilendiğim bu bağlamda, bu olumsuz yönleri ele almaya-çağım.⁷ Kültür Devrimi Maoculuğunun sunduğu kalkınma paradigması, sadece yeni doğmakta olan sömürge-sonrası toplumların eşanlı ekonomik kalkınma ve toplumsal bütünleşme ihtiyacını karşılıyor gibi görünmesinin yanı sıra, aynı zamanda ekonomik olarak gelişmiş kapitalist ve sosyalist ülkelerdeki kalkınmanın ürettiği yaygın yabancılaşmaya da bir yanıt olarak görünüyordu. Kültür Devrimi'nin katılımcı kalkınma ve demokratik yönetim adına ekonomik verimliliği reddeden yeni bir radikal kalkınma literatürü doğurmasına şaşırılmaması gerekir.⁸ Kültür Devrimi'nin, devrimci hedeflerinden yana olmaları için çok az neden olan muhafazakârlar için bile çekici geldiğinin ortaya çıkması ve Kültür Devrimi'nin toplumsal başarılarında yeni toplumsal bütünleşme türleri vaadi ve toplumsal hedeflere bağlılık vaadi görmeleri de şaşırtıcı değildir.

Burada vurgulamak isterim ki, bu argümanın temelindeki uzamsal (spatial) varsayım şudur: ulus, belirlenmiş bir toprak parçası ile sınırlanmış bir mekândan oluşur ve mekânda eşitsiz gelişmeye çok az tolerans gösterir, çünkü bu eşitsizlik ulusun sadece ekonomik bütünlüğünü değil, aynı zamanda siyasi

7 Eleştirel bir değerlendirme için bkz. Arif Dirlik, "The Politics of Cultural Revolution in Historical Perspective," Dubravka Juraga ve M. Keith Booker (der.), *Rereading Global Socialist Cultures after the Cold War: The Reassessment of a Tradition* (Westport, CT: Praeger Publishers, 2002, s. 55-89) içinde.

8 Bu literatürün önemli örneklerinden bazıları için bkz. Stephen Andors, *China's Industrial Revolution: Politics, Planning and Management, 1949 to the Present* (New York: Pantheon Books, 1977); Charles Bettelheim, *Cultural Revolution and Industrial Organization in China: Change in Management and Division of Labour*, tr. From the French by Alfred Ehrenfeld (New York: Monthly Review Press, 1974); John G. Gurley, *China's Economy and the Maoist Strategy* (New York: Monthly Review Press, 1976); Charles Hoffman, *The Chinese Worker* (Albany, NY: State University of New York Press, 1974).

varlığını da tehlikeye sokar. Eğer kendi kendine yeterlilik arayışı, ulusal bütünleşme mantığını sonuna kadar götürmüş olsa bile, tam da bu aşırılık ulusal bir ekonomideki eşitsizlik konusunda duyulan endişenin, sadece aşırı devrimci rejimlerin bir niteliği değil, aksine ulus'u analiz birimi olarak kabul eden bütün ekonomi politik düşüncesinin de niteliği olduğunu hatırlatan bir şeydir. Her şeye rağmen, Marksist devrimci rejimler ekonomik ilişkileri düzenlemek için devlet gücünü kullanmayı icat etmekten çok miras aldılar ve 1960'lara ve 1970'lere kadar ithal ikamesi, ihracata yönelik kalkınmaya karşı tercih edilen kalkınma yolu olarak görüldü.

Buradaki fark liberal milliyetçilik ile devrimci köktencilik arasındaki bir fark olmaktan çok, son birkaç yüzyıldır biçimlenirken kapitalist dünya ekonomisinin yapısına yerleşen iktidarla ilgili bir farktır: güçsüzlerin ulusal ekonomik ve siyasi bütünlük mücadelelerinde dünya ekonomisine kapıları kapatmak ve bununla birlikte çok büyük toplumsal ve siyasi bedeli olan bir kalkınma vaadinde bulunmaktan başka çok az seçenekleri vardı. Radikal toplumsal bilimcilerin 1970'ler boyunca (ve şu ana kadar) ulusal ekonomik kalkınmanın, Birinci Dünya ülkelerinin egemen olduğu küresel kapitalist ekonomi ile bağları koparacak bazı önlemler dışında mümkün olmayabileceği konusunda fikir birliği içinde olmaları çok da şaşırtıcı olmayacaktır.⁹ Ama dünyaya kapıları kapatmanın imkânsız olduğu kanıtlandı. Bu, dünya ekonomisindeki kontrol gücüne sahip ülkeler küreselleşen kapitalizme kapıları kapatmak isteyen ekonomileri zorla açmak için veya başkalarına bağımlılığa karşı savunmasız olabilecekleri her anda ellerindeki bütün baskı güçlerini kullanmaya hazır hale geldikleri için daha da imkânsız hale geldi. Bu ikinci durumun en meşhur örneği Bi-

9 "Bağları koparma" (delinking) terimi Samir Amin'in şu kitabının adından alındı, *Delinking: Towards a Polycentric World*, Fransızca aslından çeviren Michael Wolfers (Londra, NJ: ZED Books, 1990). Bu fikrin analitik temellerini, H. R. Cardoso'dan (son zamanlarda Brezilya Başbakanlığı yaptı ve küresel kapitalizm tarafına geçti) Andre Gunder Frank (başka bir taraf değiştiren daha), Immanuel Wallerstein ve Immanuel Arrighi'ye kadar bütün kalkınma teorisyenlerinde bulabilirsiniz.